

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/EO.2016.006>

Андрій Руккас
(Київський національний
університет імені Тараса
Шевченка – Київ, Україна)

Батальйон Корпусу Охорони Прикордоння „Дедеркали” у вересні 1939 року

Słowa kluczowe: Korpus Ochrony Pogranicza; Batalion „Dederkały”; wrzesień 1939; wojna polsko-sowiecka; Wołyń; Dederkały.

Keywords: Border Guard Corps; Battalion „Dederkaly”; September 1939; Polish-Soviet War; Wolyhnia; Dederkaly.

Військові події вересня 1939 р. завжди викликали у польському суспільстві жвавий інтерес, свідченням чого є величезна кількість публікацій з цієї проблематики. Кожного року в Польщі з'являються сотні, якщо не тисячі наукових та науково-публіцистичних робіт; виходять монографії присвячені окремим видам збройних сил, родам військ, арміям, оперативним групам (аналог корпусу), дивізіям, полкам і навіть окремим батальйонам. Так, наприклад, у 1989 р. було започатковано серію «Нариси воєнної історії польських полків у вересневій кампанії», в рамках якої на сьогоднішній день вийшло з друку вже біля трьох сотень брошур. Однак, незважаючи на значні досягнення польської військово-історичної науки, недостатньо вивченими й досі лишаються ті військові формування, що у вересні 1939 р. перебували у східних регіонах країни й вели бої з радянськими військами. В першу чергу мова йде про Корпус Охорони Прикордоння (КОП), формування якого охороняли східні рубежі другої Речі Посполитої.

Найбільш мало знаним підрозділом Корпусу є батальйон «Дедеркали». В роботах польських істориків зустрічаємо про нього лише окремі, часом доволі короткі згадки¹.

Специфіка вивчення подій у вересні 1939 р. полягає у тому, що дуже часто дослідники мають у своєму розпорядженні надзвичайно обмежене коло документів, що змушує їх реконструювати хід бойових дій, спираючись, в основному, на спогади та свідчення очевидців. Цінність цих матеріалів є, що називається «на вагу золота», адже нерідко саме вони являються єдиним джерелом інформації про ту чи іншу військову частину та підрозділ. Під час роботи у Російському Державному Військовому Архіві та Архіві Інституту імені Гувера Стенфордського університету (США) авторові цієї статті вдалося віднайти низку нових матеріалів мемуарного характеру, які дають змогу значно повніше та точніше відтворити дії підрозділів батальйону КОП «Дедеркали», доля яких до останнього часу залишалася практично невідомою.

Отже, батальйон КОП «Дедеркали», яким у вересні 1939 р. командував майор Станіслав Шабліовський, належав до полку КОП «Здолбунів» й охороняв ділянку кордону з СРСР довжиною 101 км від села Болотківці Здолбунівського повіту на півночі до села Білозірка Кременецького повіту на півдні. Батальйон складався з чотирьох прикордонних рот: «Малинів», «Биківці», «Ланівці» та «Білозірка», які загалом налічували 15 застав. Сили батальйону було суттєво послаблено під час проведення загальної мобілізації, коли чимало досвідчених вояків довелося передати до новосформованого 98-го резервного піхотного полку 38-ї резервної піхотної дивізії. На місці залишилась лише невелика кількість кадрових прикордонників (офіцерів та підофіцерів) та солдатів строкової служби, яких доповнили місцевими резервістами старшого віку, ополченцями та допризовниками-членами різноманітних молодіжних оборонно-спортивних організацій.

Упродовж двох з половиною тижнів від початку війни з Німеччиною польські прикордонники на східних рубежах несли службу у звичному режимі. Однак, вранці 17 вересня 1939 р. виконуючи таємні домовленості пакту Ріббентропа-Молотова, Червона Армія пе-

---

¹ H. Dominiczak, *Granica wschodnia Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919–1939*, Warszawa 1992; R. Szawłowski, *Wojna polsko-sowiecka 1939*, t. 1, Warszawa 1996; Cz. Grzelak, *Kresy w czerwieni 1939*, Warszawa 1998; J. Prochwicz, *Formacje Korpusu Ochrony Pogranicza w 1939 roku*, Warszawa 2003; M. Jabłonowski, *Formacja specjalna. Korpus Ochrony Pogranicza, 1924–1939*, Warszawa 2002–2003.

рейшла кордон Другої Речі Посполитої і почала швидко просуватися вглиб її території.

Противником батальйону КОП «Дедеркалі» з протилежного боку були, здебільшого, радянські прикордонники, оскільки війська Українського фронту на його ділянці кордон не переходили. Лише проти правофлангової 4-ї прикордонної роти «Білозірка» поручника Маріана Ковалевського діяли дві кавалерійські дивізії 2-го кавалерійського корпусу (3-я кавалерійська комбрига Малєєва, за нею у другому ешелоні корпусу 14-а кавалерійська комбрига Крюченкіна) та 24-а танкова бригада полковника Фотченкова. Всі вказані з'єднання належали до складу Східної армійської групи. Співвідношення сил було явно не на користь поляків. На чотирьох заставах було всього лише 52 озброєних гвинтівками вояки, а ротний резерв та командування підрозділу налічували лише 32 вояки².

Початок операції радянських військ на цій ділянці був запланований на 3.00 17 вересня. Проте у призначений час кордон змогли перейти лише підрозділи одного 99-го кавалерійського полку 3-ї кавалерійської дивізії. Інші ж три полки з'єднання розпочали свій наступ приблизно через півтори години. Основною причиною затримки став поганий стан польових доріг, які під сильним дощем перетворилися на суцільну багнюку³. Радянський наступ не захопив зненацька польських прикордонників 4-ї роти «Білозірка». У своїх спогадах її командир поручник М. Ковалевський вказує, що «17 вересня о 5.15 начальник однієї застави повідомив мені про переправу більшовиків через Збруч на ділянці батальйону КОП «Копичинці». Я негайно оголосив тривогу, привів в бойову готовність гарнізони всіх застав та резервний підрозділ, про все доповів батальйонному командуванню. Командир батальйону наказав мені не чинити опір й приєднатися до нього. О 5.25 застави доповідають, що танки [радянські – прим. А. Р.] переходять кордон»⁴.

Незважаючи на інструкції від батальйонного командування, підрозділи 4-ї прикордонної роти «Білозірка» чинили збройний опір. Особливо відзначилися вояки двох застав, «Осники» та «Молотків», на чолі з капралом Дзюлко та плутоновим Адамом Порицьким. 30 липня

² *Sprawozdanie por. Mariana Kowalewskiego, d-cy 4-ej kompanii granicznej „Białozórka” Baonu KOP „Dederkaly”, [w:] R. Szawłowski., *Wojna polsko-sowiecka 1939*, t. 2, Warszawa 1996, s. 166.*

³ Російський державний військовий архів (далі – РДВА), ф. 35084, оп. 1, спр. 86, арк. 3.

⁴ *Sprawozdanie por. Mariana Kowalewskiego*, s. 166.

1942 року поручник Маріан Ковалевський представив їх гарнізони до відзначення бойовими нагородами. В своєму поданні польський офіцер відзначив, що «розцінюючи перехід кордону більшовиками як напад на Річ Посполиту й, не зважаючи на військову та політичну ситуацію на заході, 17 вересня вони в ім'я честі вступили в боротьбу, а не здалися в полон»⁵.

Заставу «Молотків», розташовану напроти села Немиринці, повинна була ліквідувати спеціальна піша розвідувальна партія, до складу якої був виділений 2-й ескадрону 99-го кавалерійського полку 3-ї кавалерійської дивізії та кілька танків. Гарнізон польської застави швидко зорієнтувався в ситуації, відкрив вогонь, примусивши противника залягти й на деякий час зупинити своє просування. При цьому радянська сторона підкреслює завзятий характер польської оборони⁶. Таким чином, спроба несподіваної та безкровної ліквідації польської прикордонної застави була невдалою. З радянського боку в бою було поранено трьох червоноармійців, з яких один (кулеметник Кришталь) невдовзі помер. Поляки втратили 10 чоловік вбитими та 2 полоненими⁷.

Трохи згодом підрозділи 56-го кавалерійського полку 14-ї кавалерійської дивізії, що просувалася у другому ешелоні корпусу, після тривалої та інтенсивної перестрілки ліквідували заставу «Осники». Внаслідок завязаного бою втрати з радянського боку становили 2 вбитих та 5 поранених⁸. Втрати поляків невідомі.

У своїх спогадах син підофіцера батальйону КОП «Дедеркали», учень кременецької гімназії Єжи Шульц зазначає, що вранці 17 вересня радянські прикордонники нав'язали контакт з командиром застави «Бжезіна», якому вони запропонували не чинити збройний опір й спокійно пропустити частини Червоної Армії, що нібито йдуть на допомогу полякам бити німців. При цьому вони пояснювали, що гарнізон повинен залишитися на місці й продовжувати свою звичайну службу, не дозволяючи цивільному населенню з радянського сторони переходити на польській бік кордону. Командир застави⁹ негайно до-

⁵ Ibidem, s. 167.

⁶ Див.: Я. Ершов, *Пулеметчик Григорий Кришталь*, в: *Героизм, отвага, мужество и доблесть. Рассказы участников боев за освобождение трудящихся Западной Украины и Западной Белоруссии*, Киев 1940, с. 72–73.

⁷ РДВА, ф. 35084, оп. 1, спр. 86, арк. 3; спр. 83, арк. 3.

⁸ Ibidem, спр. 83, арк. 3.

⁹ Командиром застави «Бжезіна» міг бути або плутоновий Дорава або капрал Шиделко. Див.: *Sprawozdanie por. Mariana Kowalewskiego*, с. 166.

повів про все своєму командуванню¹⁰, звідки одержав категоричний наказ в переговори не вступати й зброю за жодних умов не віддавати. Трохи згодом надійшло розпорядження полишити заставу й відійти до місця концентрації підрозділу¹¹. Гарнізон «Бжезіни» відірвався від противника й безперешкодно відступив до села Білозірка, де знаходилося ротне командування¹².

Доля гарнізону «Конфедерації Барської», четвертої застави білозірської прикордонної роти, поки що залишається для нас невідомою.

Біля 6.00 передові підрозділи 99-го кавалерійського полку наблизилися до села Білозірка, де розміщувалося командування та резерв 4-ї прикордонної роти батальйону КОП «Дедеркали». О 8.40 населений пункт був зайнятий розвідувальним батальйоном 24-ї танкової бригади¹³, при цьому на посту загинув місцевий мешканець, військовий осадник з осади Ветеранувка Маріан Павліцький¹⁴ (з початком війни він очевидно був покликаний для несення допоміжної охоронної служби). Під обстрілом радянських танків польські прикордонники були змушені залишити село. Відривавшись від противника, вони розпочали відхід в напрямку на Вишнівець, а потім повернули на Кременець, куди в цей час вже прямували підрозділи сусідньої 3-ї прикордонної роти «Ланівці»¹⁵.

З початком радянського наступу командир 3-ї прикордонної роти «Ланівці» капітан Вітольд Лясковський, фактично, усунувся від коман-

¹⁰ Єжи Шульц у своїх спогадах вказує, що командир застави доповів про все командирі дедеркальського батальйону КОП, але, на нашу думку, більш логічним був би доклад безпосередньому начальнику, а саме командирі 4-ї прикордонної роти «Білозірка» поручнику Маріану Ковалевському.

¹¹ *Relacja strzel. Szulca Jerzy syna podoficera Batalionu KOP „Dederkaly”*, Hoover Institution Archive (далі – HIA), Wladyslaw Anders Collection (далі – WAC), Box 55, Folder 3, Document 8552.

¹² Cz. Grzelak, op. cit., с. 245.

¹³ РДВА, ф. 35084, оп. 1, спр. 86, арк. 3; *Agresja sowiecka na Polskę w świetle dokumentów 17 września 1939*, oprac. Cz. Grzelak, S. Jaczyński, E. Kozłowski, t. 2, Warszawa 1996, с. 283.

¹⁴ *Ankieta Tomaszewskiej Ireny Krystyny, uczennicy ze wsi Moskalówka*. HIA, Poland. Ministerstwo Informacji i Dokumentacji (далі – PL.MID), Box 211, Folder 3, Document 9087. У документі зокрема вказується, що тіло вбитого осадника Павліцького лежало впродовж чотирьох днів, коли то радянські військові дозволили його поховати, але не на цвинтарі.

¹⁵ *Sprawozdanie por. Mariana Kowalewskiego*, с. 166.

дування власним підрозділом¹⁶. Натомість, майор Владислав Бобінський, який опинився тут випадково¹⁷, об'єднав навколо себе всі місцеві військові та воєнізовані формування: роту КОП, підрозділи поліції та військової підготовки юнацтва (Przygotowanie Wojskowe). Встановивши зв'язок з командуванням здолбунівського полку та комендатурою кременецького гарнізону, він доповів їм про ситуації в районі Ланівців. О 9.00 від командира полку наказ встановити істину причини радянського виступу, оскільки полкове командування також нічого про них знало. Не маючи чітких інструкцій від вищого командування, він з власної ініціативи нав'язав контакт з радянськими прикордонниками. Як пише у своїх спогадах польський офіцер, командир радянських прикордонників заявив йому, що Червона Армія перейшла кордон для захисту пролетаріату від утисків буржуазії, а також для створення нового польського уряду, оскільки попередній втік до Румунії. Крім того, він зажадав від поляків протягом однієї години скласти зброю, погрожуючи в іншому випадку застосувати силу. У відповідь майор Владислав Бобінський лише пообіцяв доповісти власному командуванню, що власне й було ним зроблено (він знову доповів командирі полку КОП «Здолбунів» та до комендатури кременецького гарнізону). Приблизно о 16.00 від генерала Петра Скуратовича надійшов наказ залишити кордон і відходити у західному напрямку. Війська Українського фронту оминали ділянку 3-ї роти «Ланівці», що дало змогу майору Владиславу Бобінському вранці 18 вересня безперешкодно вивести своїх людей до міста Кременець. На марші до них приєдналися рештки сусідньої 4-ї роти «Білозірка» на чолі з її командиром поручником Маріаном Ковалевським. Пізніше польські прикордонники, відходячи далі на захід, вийшли в район Радехова, де влилися до складу групи «Дубно» полковника Стефана Ханки-Кулеши¹⁸.

Звернемося тепер до розгляду подій пов'язаних з іншими підрозділами дедеркальського батальйону. Так, у самих Дедеркалах розміщувалося батальйонне командування та батальйонний резерв, а в сусідньому

¹⁶ Пізніше капітан Вітольд Ляковський відкрито поширював капітулянтські настрої серед солдатів й 21 вересня в місцевості Топорів підбурював вояків здатися в полон радянським військам. Див. *Ibidem*, с. 167.

¹⁷ На початку польсько-німецької війни майор 15-го уланського полку Владислав Бобінський знаходився у Варшавському військовому шпиталі. Разом з цим лікувальним закладом він розпочав евакуацію на схід, опинившись, врешті-решт, у місті Кременець. 16–17 вересня в особистій справі він виїхав до села Борсуки, що знаходиться в 8 км на захід від містечка Ланівці.

¹⁸ R. Szawłowski, *op. cit.*, t. 1, с. 259–261.

селі Биківці знаходилось командування однойменної 2-ї прикордонної роти. Протягом 17 вересня ці підрозділи залишалися на місці. Лише вранці наступного дня вони почали відходити в західному напрямку, на Кременець. Біля 13.00 бійці радянського 21-го Ямпільського прикордонного загону перетнули державний кордон і через годину зайняли поблизькі Дедеркали¹⁹, звідки вони встановили зв'язок із відступаючим батальйоном КОП, який в цей час наближався до села Новостав (відстань між двома населеними пунктами складає приблизно 10 км). За посередництвом начальника місцевої пошти відбулася телефонна розмова, в якій з польського боку брав участь підпоручик Яблоков, білорус за національністю, котрий чудово володів російською мовою. Радянські представники, лякаючи поляків своїми великими силами, зажадали від них негайно вислати парламентарів на переговори. Ця місія знову була покладена на підпоручика Яблокова, разом з яким вирушив також батальйонний ад'ютант капітан Аполлон Бусякевич. Як згадує підпоручик Ярослав Семянов «повернулися вони не в гуморі. Повідомили нам про те, що совети мають танки, котрі збираються застосувати, якщо впродовж двох годин ми не капітулюємо. Рядовим вони пообіцяли свободу, а офіцерам та підофіцерам – інтернування, як максимум. На нараді [у командира батальйону] майора [Станіслава Шабліовського] запанував галас. Одні хотіли боротися далі, але їх перекрикували ті офіцери, родини та майно яких їхали везами слідом за нашим батальйоном. Зрозуміло, що виступали вони за необхідність складення зброї»²⁰. Врешті думка останніх переважила й було прийнято рішення про капітуляцію. Хоча не всі з ним погодились. Так, двоє молодих підпоручиків-резервістів, Ярослав Семянов та Аполлінарій Скроцький, за згодою командира батальйону зібравши біля 80 добровольців, двома вантажівками вирушили в напрямку Львова, захисники якого продовжували вести боротьбу²¹. Крім того відомо, що поручик Кучувка з 2-ї прикордонної роти «Биківці» та кілька жандармів, переодягнувшись у цивільне вбрання, на велосипедах зуміли дістатися

¹⁹ *Пограничные войска СССР, 1939 – июнь 1941. Сборник документов и материалов*, Москва 1970, с. 249.

²⁰ *Relacja ppor. rez. Jaroslawa Siemianowa z Baonu KOP „Dederkały”*, [w:] *Wrzesień 1939 r. na Kresach w relacjach*, oprac. Cz. Grzelak, Warszawa 1999, с. 330.

²¹ В подальшому цей загін, маючи кілька зіткнень з радянськими військами та «червоною» сільською міліцією, дістався врешті лісового масиву, що в околицях Кременця. Тут, довідавшись про капітуляцію Львова, офіцери розпустили своїх вояків по домішках, а самі переодягнувшись у цивільне рушили далі на захід. Див. *ibidem*, с. 330–332.

до Кременця²². Водночас більша частина особового складу батальйону повернулася до села Дедеркали, де поляків негайно роззброїли прикордонники Ямпільського загону. За радянськими даними всього у полон потрапило 13 польських офіцерів та 112 підофіцерів й солдатів (за іншими відомостями – 250²³), в яких було здобуто 2 важких та 8 ручних кулеметів, 184 гвинтівок, 490 гранат, 74 000 патронів, 380 проти-газів, 21 малокаліберна гвинтівка, 25000 патронів до них, 6 ракетниць, 30 ракет та інше військове майно²⁴. Подальша доля більшості полонених польських офіцерів склалася трагічно. Навесні 1940 р. в Катинському лісі та лісопарковій зоні Харкова від куль НКВС разом з іншими загинули командир батальйону КОП «Дедеркали» майор Станіслав Шабловський, ад'ютант батальйону капітан Аполлон Бусякевич, квартирмейстер батальйону капітан Зенон Випиховський, лікар батальйону капітан Недзяловський, командир 3-ї прикордонної роти «Ланівці» капітан Вітольд Лясковський, підпоручики резерву Францішек Етрих (магістр філософії, випускник Краківського Ягеллонського університету, викладач Кременецької гімназії) та Тадеуш Кочера (вчитель із сусіднього села Садки), а також деякі інші²⁵.

Хоча, незважаючи на те, що більшість вояків КОП були практично відразу ж затримані й відправлені до таборів для полонених, на свободі тривалий час залишалися кілька підофіцерів батальйону. Так, досить довго на посаді фельдшера продовжував працювати плутоновий Романюк, тривалий час на свободі перебували батальйонний збройний майстер старший сержант Зюлковський та завідувач батальйонної канцелярії сержант Запарт, котрий передав новоприбулим радянським властям всю документацію свого підрозділу²⁶.

²² В районі Кременця вони приєдналися до вояків 3 та 4-ї прикордонних рот свого батальйону й разом з ними рушили далі на захід. Див. *Relacja por. Mariana Kowalewskiego, d-cy kompanii „Białozórka” Baonu KOP „Dederkały”, [w:] Wrzesień 1939 r. na Kresach w relacjach*, s. 326.

²³ Дружина батальйонного лікаря капітана Недзяловського у своїй анкеті пише про 250 полонених вояків КОП, які були вивезені із Дедеркал на схід до радянських таборів для військовополонених. Її чоловік опинився у козелському таборі, в'язні якого навесні 1940 р. були розстріляні у Катинському лісі. Див.: *Ankieta Niedziałowskiej Stefanii, żony kapitana Niedziałowskiego, lekarza Baonu KOP „Dederkały”*, HIA, PL.MID, Box 211, Folder 3, Document 3356.

²⁴ *Пограничные войска СССР, 1939 – июнь 1941*, с. 258.

²⁵ M. J. Rubas, *Lista strat żołnierzy KOP więzionych w obozach sowieckich*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1994, nr 3, с. 405, 406, 410, 411, 417, 420.

²⁶ *Ankieta Niedziałowskiej Stefanii*.

Про долю 1-ї прикордонної роти «Малінув» дедеркальського батальйону довідуємося зі спогадів Вітольда Жулкевського, котрий у вересні 1939 р. в чині підпоручика резерви був мобілізований до цього підрозділу. За його словами, 17 вересня на ділянці роти панував цілковитий спокій, оскільки радянські війська не проявляли тут жодної активності. Тож командир підрозділу капітан Людомир Тарковський, порозумівшись з командуванням свого батальйону і полку, прийняв рішення залишити позиції і відходити у західному напрямку, плануючи при цьому приєднатися до якоїсь більшої військової частини. В зв'язку з цим до місця розташування ротного командування в урочищі Малинів біля Суражу були викликані гарнізони всіх чотирьох прикордонних застав («Вілія», «Закроти», «Ходакі» та «Боложівка»). Одночасно була знищена вся таємна документація, зі станкових кулеметів були зняті і закопані замки, у сусідньому селі були реквізовані кілька возів, на які завантажили все необхідне для майбутнього маршу, передусім, запас харчів та ковдри. Приблизно о полудні польські прикордонники рушили до найближчого лісу (належав до лісництва Лішня), звідки попрямували до села Студянка, де збиралася переправитися на західний берег Ікви. Однак, з прибуттям на місце виявилось, що міст через річку тут був зруйнований, тому капітан Тарковський постановив повернути на північ й переправитися у місті Дубно. Дійшовши до містечка Смига, де знаходилася дослідна станція Кременецького ліцею, поляки, підключилися до телефонної мережі й довідались, що радянські війська захопили Дедеркали і Дубно. За таких умов командир роти вирішив розпустити підлеглий підрозділ, при цьому всю зброю він передав місцевому постерунку поліції, а продукти та ковдри розпорядився роздати солдатам, яким порадив повертатися до своїх домівок. Сам же капітан Тарковський разом з дружиною і трьома підофіцерами направився до Кременця²⁷. 19 вересня у казармах 12-го уланського полку він був захоплений до радянського полону²⁸.

Отже, батальйон КОП «Дедеркали» як цілісний, організований військовий підрозділ припинив своє існування 18 вересня, тобто на другий день після початку радянського нападу. Водночас окремі невеликі групи його вояків продовжували боротьбу майже до кінця місяця. Важ-

²⁷ W. Żółkiewski, *Mój wrzesień. Spóźniona relacja – wspomnienie*, [w:] *Oni strzegli granic II Rzeczypospolitej. Relacje i wspomnienia żołnierzy KOP i funkcjonariuszy SG*, oprac. M. J. Rubas, Warszawa 2002, s. 75–76.

²⁸ *Kwestionariusz d-cy 1-ej kompanii granicznej „Malinów” Baonu KOP „Dederkały” kpt. Tarkowskiego Ludomira Mieczysława*, HIA, WAC, Box 61, Folder 6, Document 14862.

ко погодитись із тією оцінкою, яку польський історик Ришард Шавловський дав діям батальйонного командування. Майора Шавловського він звинувачує у відсутності ініціативи, а його дії вважає такими, що були гідними карі²⁹. Зрозуміло, через майже 60 років після тих подій дуже легко давати критичні та, як на наш погляд, занадто категоричні й суворі оцінки. Проте, що мав робити командир батальйону, коли його чотири слабенькі роти тонкою смужкою розтягнуті вздовж 100-кілометрової ділянки кордону, а противник має величезну, цілковиту перевагу, диспонує сотнями танків? Рішення про відступ з кордону та концентрацію в районі Кременця (про безумовне складання зброї мови не йшло) було, на нашу думку, єдиним вірним у тих умовах. До речі саме так діяли й інші батальйони КОП. Що ж можна закинути майору Шавловському, так це його цілодобове зволікання із відходом, яке зрештою призвело до трагічних наслідків. В той час, коли війська противника захопили Збараж, вступили до Тернополя, були на підступах до Дубна, охорона кордону просто втрачала свою актуальність і доцільність. Батальйон мав достатньо часу, щоб відірватися від противника. Відступаючи на захід, він міг би, наприклад, приєднатися до групи полковника Стефана Ханки-Кулеши і разом з нею вийти до району Рави-Руської. Тим самим, вояки unikнули б радянського полону, а відтак й кривавої розправи у Катинському лісі. Однак, історія, як відомо, не знає умовного способу.

Таким чином, гарнізони прикордонних застав дерекальського батальйону, що вранці 17 вересня зазнали нападу радянських військ, намагалися чинили гідний опір у міру своїх скромних сил та можливостей. Щоправда, завдані ними противникові втрати були невеликими й звичайно не змогли надовго зупинити або ж затримати просування противника.

Streszczenie

Batalion Korpusu Ochrony Pogranicza „Dederkały” we wrześniu 1939 roku

17 września 1939, wykonując tajne porozumienie paktu Ribbentrop–Mołotow, ZSRR zaatakował Polskę. Jednostki wojskowe Korpusu Ochrony Pogranicza, rozlokowane cienkim pasem wzdłuż wschodniej granicy Polski, starały się, w mia-

²⁹ R. Szawłowski, op. cit., t. 1, c. 258.

rę swoich dość skromnych sił i możliwości, stawić zbrojny opór agresorowi. Ze względu na brak źródeł walki wojny sowiecko-polskiej 1939 roku do dnia dzisiejszego pozostają słabo zbadane. W tym artykule, na podstawie nowych dokumentów odnalezionych przez autora w archiwum Instytutu Hoovera Uniwersytetu Stanfordskiego (USA), została odtworzona historia jednej z jednostek Korpusu Ochrony Pogranicza – batalionu „Dederkały”, który strzegł 101-kilometrowego pasa granicznego w południowej części województwa wołyńskiego.

Summary

Battalion „Dederkały” of Border Guard Corps in September, 1939

On September 17, 1939, performing the secret agreement of Ribbentrop – Molotov pact, the Soviet Union invaded Poland. The military units of Polish Border Guard Corps, which were located as a thin strip along the eastern border of Poland, tried to offer a armed resistance to the agressor by their quite modest forces and capabilities. Due to the lack of sources, the battle operations of the Soviet-Polish war of 1939 still remain poorly studied. This article is based on new documents that author found in the archive of Hoover Institution at Stanford University (USA). It highlights the history of one of the unit of the Border Guard Corps, the battalion „Dederkały” that defended 101-kilometer long strip of the Polish border in the southern part of Volyn province.

Bibliografia

Ершов Я., *Пулеметчик Григорий Кришталь*, [w:] *Героизм, отвага, мужество и доблесть. Рассказы участников боев за освобождение трудящихся Западной Украины и Западной Белоруссии*, Киев 1940.

Пограничные войска СССР. 1939 – июнь 1941. Сборник документов и материалов, Москва 1970.

Російський державний військовий архів (м. Москва), ф. 35084, оп. 1, спр. 83, 86. *Agresja sowiecka na Polskę w świetle dokumentów 17 września 1939*, oprac. Cz. Grzelak, S. Jaczyński, E. Kozłowski, t. 2, Warszawa 1996.

Dominiczak H., *Granica wschodnia Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919–1939*, Warszawa 1992.

Grzelak Cz., *Kresy w czerwieni 1939*, Warszawa 1998.

Hoover Institution Archive, Poland. Ministerstwo Informacji i Dokumentacji, Box 211, Folder 3, Document 3356, 9087.

Hoover Institution Archive, Władysław Anders Collection, Box 55, Folder 3, Document 8552; Box 61, Folder 6, Document 14862.

- Jabłonowski M., *Formacja specjalna. Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939*, Warszawa 2002/2003.
- Prochwicz J., *Formacje Korpusu Ochrony Pogranicza w 1939 roku*, Warszawa 2003.
- Relacja por. Maraina Kowalewskiego, d-cy kompanii „Białozórka” Baonu KOP „Dederkały”, [w:] *Wrzesień 1939 r. na Kresach w relacjach*, oprac. Cz. Grzelak, Warszawa 1999.
- Relacja ppor. rez. Jarosława Siemianowa z Baonu KOP „Dederkały”, [w:] *Wrzesień 1939 r. na Kresach w relacjach*, oprac. Cz. Grzelak, Warszawa 1999.
- Rubas M. J., *Lista strat żołnierzy KOP więzionych w obozach sowieckich*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1994, nr 3.
- Sprawozdanie por. Mariana Kowalewskiego d-cy 4-ej kompanii granicznej „Białozórka” Baonu KOP „Dederkały”, [w:] R. Szawłowski, *Wojna polsko-sowiecka 1939*, t. 2, Warszawa 1996.
- Szawłowski R., *Wojna polsko-sowiecka 1939*, t. 1, Warszawa 1996.
- Żółkiewski W., *Mój wrzesień. Spóźniona relacja – wspomnienie*, [w:] *Oni strzegli granic II Rzeczypospolitej. Relacje i wspomnienia żołnierzy KOP i funkcjonariuszy SG*, oprac. M. J. Rubas, Warszawa 2002.